

Hledání diváka v době zpřístupnění

Při nenáročném pohledu na aktuální audiovizuální kulturu lze konstatovat, že neupadá do temnoty, naopak dýchá a její rozptyl je čím dál výraznější. Krom klasické formy návštěvy kin, festivalů a sledování televize nám aktuální stav audiovize nabízí rozmanité využívání alternativ k získání nové divácké zkušenosti. Staví na atrakcích a participacích. Na mysl jsou audiovizuální projekty kombinující filmový zážitek s architektonickým, rozšiřující se kavárenské projekce, kinovlaky, interaktivní filmová muzea, audiovizuální workshopy a nespočet dalších osobitých koncepcí práce s produkcí a distribucí filmového díla. To je současnost. Do této rozmanité audiovizuální spleti je zařazena i jedna podstatná složka, totiž minulost - filmová archivní paměť. Otázka archivního zpřístupnění bude pro nás zásadní. Dnešní technologické možnosti nám umožňují pohodlné zpřístupnění, ale dokonalost technického aparátu naráží na divákův psychický aparát. Má chuť dnešní divák objevovat a zkoumat archivní film? Není právě pohodlnost a rozsáhlá možnost přístupu nelákavý atribut?

Archiválie

Archivní film patří mezi archiválie. Definice archivu a filmu existují, ale sjednocením v archivní film vzniká abstraktní pojem a otevírá se nám četnost interpretací tohoto fenoménu. Podíváme-li se na archivní film jako na koncept dějin, tak při této tezi zaujímá duální podobu. První podoba může přilákat (nebo naopak odpoutat) především historiky. Fascinace minulostí, touha zkoumat čas. Archivní film v sobě zahrnuje paměť národa, tradici, morální postoj specifické doby, která nám byla změnou režimů, technologickým pokrokem a vývojem společnosti odejmuta. Prvotní představa světa skrze audiovizi se zdá být jasnější, ucelenější a uvěřitelnější, nežli ostatní formy archiválie. Globální podstata archivního filmu ovšem přináší kritičtější pohled.

Představíme-li si celé dějiny lidstva jakožto polopřímku mající svůj jasný počáteční bod, archivní film bude na této pomyslné čáře zaujímat nepatrný prostor. Což je právě výsledek toho, co může diváka odpoutat od jeho zkoumání. Jedná se sice o jedinečnou paměť národa, avšak s obrovským omezením. Vznikem audiovize jsme byli informováni o aktuální podobě světa, jenže byla to podoba bez kontextu, bez předchozího postupného vývoje. Určující vývoj byl dodán dílům skrze jiné archiválie, které dokázaly reflektovat dobu a zasadit jí do kontextu. Archivní film je v tomto směru omezující, je to představa kulturní paměti, nedokáže zaplnit celé pole, jen určitou výseč. Aby mohl archivní film fungovat na bázi kulturní paměti, musí být v těsném spojení s existujícími archiváliemi.

Druhý vhléd do fenoménu může funkčně fungovat skrze pohled studenta teorie audiovize. Archivní film fungující jakožto samostatný dějinný cyklus. Polopřímka bude zaujímat pouze polohu celkové existence filmu. Náhle není potřeba kontextu, jelikož vývoj audiovize kontext zasazuje sám. Při nazírání na fenomén z tohoto úhlu musíme veškeré možnosti, co nám film nabízí, přizpůsobit samotnému vývoji audiovize. Bereme si nástroje filmu a zkoumáme ojedinelou entitu filmové řeči, její vývoj, čímž se můžeme dostat i ke zkoumání historického vývoje zpřístupňování filmu divákům. Například postupný historický vývoj filmového technického zázemí přenesl diváka ze salónu, jarmarků, do sálů a následně domácností. Pak se stává z archivního filmu oblast bádání, jenž právě svým vnitřním odkrýváním fascinuje zkoumajícího.

Komplikaci přináší neuzavřenost, film stále existuje a existovat dlouho bude. Bavíme-li se o archivním filmu, neznáme jeho strop, proto právě v úvodu mluvím o archivním filmu jako o abstraktním pojmu.

Začátek historické události známe, ale kde nastává zlom? Nejjednodušší představu mezníku můžeme nalézt v prudké technologické změně, která nastala za účelem finanční úspory procesů tvorby, zvýšení kvality a zjednodušení cesty přístupu díla směrem k divákovi. Film přestal být filmovým materiálem a zastal roli čehosi nespécifického, nehmatatelného. Tím tedy můžeme jednoduše oddělit archivní film od toho moderního. Moderní film používá aktuální trendy a novodobé nástroje k realizaci a distribuci, archivní film používal své vlastní nástroje, ale v době, ve které se nyní nachází, musí přejímat nástroje aktuální. Chce být divák při této akci, při ožívování starého? Existuje divácká obec prahnoucí po archivním filmu?

Vnitřní a vnější divák

Seminář Archivní film dnes je odrazovým můstkem při přemítání o postoji archaického díla včleněného do moderního světa. Za úkol si právě bere zpřístupnění mezinárodního vhledu na problematiku digitalizace, program otevírá přednášky evropských myslitelů a aktivních zastánců audiovizuálního vzdělávání a filmového dědictví. Celkový projekt zaštitil český Národní filmový archiv, Kancelář Kreativní Evropa - Media a Asociace evropských filmoték ve spolupráci s Městskou knihovnou v Praze, zároveň byl podpořen grantem z Islandu, Lichtenštejnska a Norska. Úvodní slovo k semináři si bere PhDr. Michal Bregant, generální ředitel NFA. Celodenní program Archivní film dnes tedy nachází pevnou půdu pod nohama. Nedá se popřít, že výčet sponzorů a jmen začleněných do dění semináře přidává na důležitosti obecné myšlenky o uchování národního filmového dědictví a zlepšení archivní kinematografické situace.

Aktivní činitelé pracující přímo u zdrojů procesů digitalizace, či archivace, lze zahrnout do viditelné sféry individualit, které se vzájemně mohou odlišovat různorodostí názorů a myšlenkových procesů, ale přeci jedno mají společné - vřelý vztah k audiovizuálnímu médiu a vidinu jeho důležitého postavení ve společnosti. Zpřístupňování spadá do motivace vnitřního světa archivní audiovizuální kultury, je to jakési poslání. Motivace přednášejících je nenapadnutelná, problematika ale nastává s vnějším světem nezaujatých diváků. Prahne vnější svět po zpřístupňování?

Seminář Archivní film dnes je ukázkou vztahu mezi vnějším a vnitřním světem. Celý program je prezentován v Ústřední Městské knihovně v Praze, v Malém sále s kapacitou podobnou malému kinosálu. Projekt spolupracující s národy a s národními institucemi se v pražské metropoli náhle vytrácí. Umístění projektu v Malém sále ÚMK už naznačuje očekávání organizátorů, že téma archivnictví není dostatečně působivé. Veškerá odborná příprava, grantová podpora a vytváření zázemí pro realizaci projektu nakonec opravdu přiláká jen hrstku posluchačů, je jich zhruba třikrát tolik, co přednášejících. Zde se můžeme pokusit odpovědět na první otázku, jak moc prahne vnější svět po vzájemném dialogu s těmi, co si kladou za cíl zpřístupňovat. Vypusťme na chvíli otázku mediální podpory a reklamy za snahou přilákání co nejširší divácké obce a berme divácký zájem na semináři jako neovlivněný hotový fakt. Už tato situace nám na povrch přináší několik odpovědí. Soudě dle reakcí při panelových diskuzích se mezi zasedajícími diváky ocitá mnoho odborníků podílejících na stavu audiovizuální kultury, či diváků studujících audiovizuální situaci. Přímá polemika o stavu současného archivního filmu se jaksí ve svém závěru nedotýká vnějšího světa, ale proudí skrz na skrz uzavřeným individuálním vnitřním světem. Nezaújatý divák z vnějšího světa nenachází místo v této komunitě. Jakoby celý seminář byl natolik intimní, že vnější svět nechce rušit jeho poklidný chod. Vztah vnějšího a vnitřního světa ve svém závěru do sebe při této události nenaráží. Proto se lehce odpoutáme od divácké obce semináře Archivní film dnes, a půjdeme po stopách diváka z vnějšího světa. Prostor k projevu mu dává nejrozšířenější světový systém. Internet.

Digitální přístup

Nejpříjemnější cesta k vnějšímu světu vede přes internet. Kajsa Hedström ze švédského Svenska Filminstitutet se zabývá zpřístupněním filmového dědictví v digitální éře. Spojením Švédského filmového institutu a Švédské národní knihovny vzniká internetová platforma filmarkivet.se. Jedná se o distribuční prostor mající za cíl zpřístupňování jinde nedostupných filmů. Mezi tituly se objevují například filmové týdeníky, amatérská díla, průmyslové, reklamní a jiné zakázkové filmy. Jsou zde k vidění díla napříč celých 120 let švédské kinematografie.

S úzkoprofilovější koncepcí přichází Eirik Frisvold Hanssen z Norska. Prezentuje projekt Norské národní knihovny zaměřený na digitalizaci a zpřístupňování norských výukových filmů. Zásadní je kulturní a sociální paměť reprezentovaná těmito filmy. Distribuce probíhá na rozšířené sociální síti youtube.com na kanále Nasjonalbiblioteket.

V obou případech vzniká ojedinělá cesta za archivním filmovým dědictvím. Původní dílo bylo vytvořeno ke konkrétně definovaným účelům, přičemž mohlo existovat pouze na bázi svých vlastních možností. Stopa času zanesla dílo do ztracena, v kterém jeho existence již neměla uplatnění. Jenomže tím, jak se časová stopa začala prohlubovat, přestalo dílo fungovat jako jednoúčelový materiál, ale převzalo novou roli, která mu zpočátku nebyla vůbec přiřazena. Filmové dílo se stalo samotnou stopou času. Byla mu přidělena funkce historického pramenu, přičemž tento historický pramen musí nejprve naleznout uplatnění v modernitě.

Naše modernita v sobě zahrnuje elementy digitální. Virtuální systém je složen z binární soustavy kódů. Aby mohlo fungovat zpřístupnění historického pramenu, musí nastat digitalizace. Přetavením živé hmoty na matematickou operaci získává dílo nový život. Tím, aby byl analogový formát digitální, zažije remediaci, při které se zbaví své prvotní osobité materie. Vzniká věčná ztráta materiálu, ale zároveň je tato ztráta nahrazena iluzorní podstatou matematických kódů, tedy náhražkou něčeho, co tu není, pro všechny, co tu jsou.

Fascinace nad touto možností je právě něco, co vytváří švédská platforma filmarkivet. Objevit staré neznámé, co zde již není, zároveň není možnost to mít, ale jako bychom to měli přímo na dlaní. Fascinace nad filmovým dědictvím, brána do minulých časů, to by měl být divácký tahák. Avšak je na to divák připraven a chce vůbec divák být fascinován něčím, co zanesl čas a nový čas mu to zpřístupnil?

K dnešním dnům je na serveru filmarkivet.se zadarmo zpřístupněno na 1300 snímků, přičemž návštěvnost se za minulý rok čítala na milion uživatelů. Diváčkou obec si získali i zřízením fanouškovské stránky na nejrozšířenější sociální síti facebook.com. Fanouškovská klientela má zde 15 tisíc uživatelů. Internetová platforma za rok nalákala přibližně 10 procent ze švédské populace, přičemž je toto údaj návštěvnosti stránek, nikoliv údaj přehrání samostatných děl. Přímá fanouškovská klientela sociální sítě zaujímá 0,16 procent z celkového počtu obyvatel. Kajsa Hedström vnímá číselné údaje jako uspokojující, projekt je zdařile fungující a zaujímá svou diváckou oblast a v blízké budoucnosti se má podle prognóz rozšiřovat.

Koncepce projektu Norské národní knihovny je obdobně založená na prezentaci starých zapomenutých náhražek časů v digitálním prostoru. Při letmém průzkumu jednotlivých audiovizuálních záznamů zaznamenané výši sledovanosti v rozmezí od 150 do 450 uživatelů. Což zcela jistě není nikterak zásadní míra sledovanosti.

Prezentovaný projekt Eirika Frisvolda Hanssena zastupuje již zmíněnou první podobu archivního filmu - kulturní paměť a tradici, tedy problematický směr, který díky existenci jiných archiválií nenachází dostatečné uplatnění. Projekt Kajsi Hedström zastupuje druhou podobu – historii samotného filmu. Rozmanitější formát přilákal větší diváckou obec, ale i z jednoduchých statistických údajů vyplývá obecný vlnný vztah k archivnímu filmu. Vnější svět ho vnímá, ale nevidí v něm důležitost.

Důležitost digitalizace archivního filmu

Digitální forma zpřístupnění je odrazem současného stavu doby, kdy je nám hotový archivní produkt servírován bez velké časové prodlevy a viděné technologické složitosti. V digitálním světě slouží archivní film jako tentýž hotový produkt, ke kterému divák z vnějšího světa nemá problém kdykoliv přiváznout, prozkoumat ho a poklidně nakonec opustit. Právě velká míra otevřenosti produktu, zakrývání technologického procesu a nenáročná prezentace nese v sobě atributy nechtěné pohodlnosti. Kvantita produktů a pohodlná dostupnost vnějšího diváka nakonec odradí, jelikož počítá s něčím, co zde je a bude, v důsledku toho se k tomu může kdykoliv vrátit. Proto neshledává podstatným zkoumat archivní materiál při jeho vniku do digitálního světa, jelikož lákavější je pro něj přímo obraz určený pro digitální svět. Fascinace nad něčím archaickým z pohledu vnějšího diváka zde není (ocenit jeho hodnotu dokáže pouze vnitřní divák), je to pro něj látka, která je k dispozici a jedině jednoznačný účel ho k ní může dovést (projekce pro jiné záměry než badatelské). Rozdíl mezi vnějším a vnitřním divákem je ve fascinaci. Vnitřní divák má nutkání klást si překážky, zkoumat, otevírat dosud uzavřené, jelikož je takto nastaven a stav audiovize je pro něj předmětný. Vnější svět takovéto nutkání nemá, stává se tak tichým nekonfliktním mezičlánkem archivní audiovize.

Co je potřeba dělat s vnějším divákem, lze ho nalákat a probudit v něm fascinaci? Kinematografie je nejmladším z umění, setrvává zde kolem 120 let, což je doba, o které mají dnešní generace aspoň rámcovou představu. Rodiče a prarodiče nesou pro vnějšího diváka onu fascinující stopu času, zkoumání minulosti skrze orální historii je větším lákadlem, zároveň dokáže rodinný okruh příslušníka vnějšího světa provést historií sahající až do éry prapočátku filmů. V tento moment poměrně mladý archivní film funguje jako upřesňující, nebo dovysvětlující forma paměti, nikoliv však plně vysvětlující. Zkrátka v dnešní době ještě není pravý čas fascinovat vnější svět audiovizuální pamětí. Archivace je přesto důležitá, jakožto stopa pro časy budoucí. Bavíme-li se tedy celou dobu o archivnictví – minulosti, tak se převážně bavíme o budoucnosti – komu bude archivnictví předáváno a kdo z něj bude těžit. Tato otázka v sobě nese těžko odhadnutelný charakter vývoje. Kdykoliv může nastat zánik nebo rozvoj.

Samotná archivace naráží na další problém – digitalizaci. Doba nastolila režim digitálního zrcadla, čímž se musely veškeré struktury během krátké chvíle přeorientovat na nové trendy a ty plně funkčně využívat. A právě zde filmová digitalizace a její následná archivace skrze digitální médium naráží na problém, který nastínil Maciej Molewski. Molewski přemítá o výhodách a nevýhodách digitálních technologií, přičemž při jejich archivačním využití nastává technologický problém při nepředvídatelné životnosti daného technického aparátu. Vracíme se smyčkou zpátky k filmu ve své klasické materiální podobě a zjišťujeme, že tato rovina archivace fungovala od počátku kinematografie prakticky do dnes. Digitální archivace za snahou zpřístupnění je tedy nakonec technologická hrozba, při které hrozí totální ztráta audiovizuální paměti a filmového dědictví. Už by se nejednalo o iluzorní ztrátu, ale o nenahraditelnou ztrátu dopadající na kulturní sféru národa.

Zpřístupnění funguje

Výsledkem je mnoho spekulací a nejasných formulací jak nakládat s archivním filmem, neexistuje optimální varianta ani směr, kterým se vydat. Archivní film se dnes logicky adaptuje do digitálního rozpoložení našeho světa za cílem co největšího zpřístupnění, což se mu daří, film si dokázal najít vnitřního diváka, který se snaží povznést audiovizuální situaci a podtrhnout jeho kulturně historickou důležitost, ovšem vnější divák stále nevnímá archivní film jako důležitý atribut společnosti, spíše ho vnímá jako rekreační zábavu, ke které jsou dveře otevřené. Zároveň se archivní film ocitá v nebezpečí díky velké míře nezvladatelnosti technologického aparátu digitalizace. Jeho další podoba se může ubírat několika směry, nostalgickým návratem k materii, nebo digitální návazností a soudržností s dobou za cenu neověřeného rizika. Budoucnost archivního filmu je zajímavější oblast zkoumání než její minulost,

ač se pohybujeme ve spekulativní sféře. Nezbyvá nic než očekávat, zda fascinace nad touto osobitou pamětí národa pohltní širší diváckou klientelu, nebo zda navždy zůstane uzavřená v kruhu aktivních audiovizuálních činitelů.

Ondřej Nuslauer

Použité internetové zdroje:

Archiválie. *Wikipedie*.

<<https://cs.wikipedia.org/wiki/Archiv%C3%A1lie>> [29. 6. 2014]

Seminář Archivní film dnes. *NFA*.

<<http://eea.nfa.cz/cz/aktivity/seminar/>>

Filmarkivet.

<<http://filmarkivet.se/>>

Nasjonalbiblioteket.

<<http://nb.no/>>

Kreativní Evropa - archivní film dnes. *Městská knihovna v Praze*.

< <http://www.mlp.cz/cz/akce/e15293-kreativni-evropa-archivni-film-dnes/>>

Použité audiovizuální materiály:

Brynestain (Olav Kyrre Grepp, 1965).

Stavbygging og brakekledining (Olav Kyrre Grepp, 1972).